

*Ewelina Zajac**

BUDOWA SŁOWOTWÓRCZA OJKONIMÓW I ANOJKONIMÓW JEDNOSKŁADNIKOWYCH (NA PODSTAWIE MATERIAŁU Z TERENU POWIATU TURECKIEGO)

FORMATIVE CONSTRUCTION OF THE SINGLE-COMPONENT OIKONYMS
AND ANOIKONYMS (ON THE BASIS OF DATA
FROM THE DISTRICT OF TUREK)

Abstract

The article presents of the word-formative processes affecting the origin of the objects inhabited and uninhabited in Turek district. The subject of the word-formative analysis are toponyms – oikonoms and anoikonoms – single-component.

Keywords: toponyms, word-formation, oikonoms, anoikonoms

Słowa kluczowe: toponimy, słowotwórstwo, ojkonimy, anojkonimy

Pomimo wielu lat badań toponimów, ich analizy i interpretacji, zainteresowanie tą gałęzią onomastyki nie słabnie. Wręcz przeciwnie, powstają nowe opracowania, przede wszystkim dotyczące nazw terenowych danych regionów. Dla potrzeb badań tworzone są klasyfikacje semantyczne i strukturalne, które najczęściej opierają się na zmodyfikowanych, podstawowych w toponomastyce, podziałach Witolda Taszyckiego [1946] i Stanisława Rosponda [1957]. Gromadzone nazwy, ojkonimy i anojkonimy¹, stają się przyczynkiem do ich analizy słowotwórczej, semantycznej czy porównawczej z apelatywami bądź nazwami terenowymi z innych regionów.

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Dialektologii Polskiej i Logopedii, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: ewelina-zajac@wp.pl

¹ W pracy używa się terminów „ojkonimy”, tj. nazwy obiektów zamieszkałych przez człowieka (miasta, wsie, kolonie, przysiółki), i „anojkonimy” – nazwy obiektów terenowych niezamieszkałych przez człowieka (pola, łąki, lasy, bagna, pagórki itp.).

Nowe dane na temat zasobu nazw miejscowych i terenowych powiatu tureckiego oraz sposobu ich kreacji przynosi materiał zebrany w wyniku ekscerpcji źródeł: prac toponomastycznych Stanisława Kozierowskiego [1922, 1926, 1926–1928, 1928–1929], materiału historycznego opracowanego przez Stanisława Zajączkowskiego i Stanisława Mariana Zajączkowskiego [1966–1970], leksykonu pod redakcją Kazimierza Rymuta [2004–2013], *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Sulimierski, Chlebowski, Walewski, 1880–1904] i eksploracji terenowej przeprowadzonej w latach 2010–2012 we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w powiecie tureckim. Do tej pory ta część Wielkopolski nie doczekała się monograficznego opracowania nazewnictwa terenowego, w przeciwieństwie do Wielkopolski zachodniej [zob. Rutkiewicz, 2002] oraz zachodniej części dawnego województwa konińskiego [zob. Chojnacki, 1995]. Wschodnia część Wielkopolski charakteryzuje się skromnym urozmaiceniem krajobrazu, przeważa teren równinny, co wpływa na niewielki zasób słownictwa toponimicznego. Zgromadzony materiał jest zróżnicowany pod względem strukturalnym i semantycznym. Występują w nim nazwy syntetyczne i analityczne, nazwy utworzone w wyniku derywacji słowotwórczej i paradygmatycznej oraz nazwy powstałe poprzez proste przeniesienie gotowych konstrukcji apelatywnych do zasobu toponimicznego. Z przeprowadzonej analizy materiału wynika, że zdecydowanie dominują w nim nazwy jednoskładnikowe, powstałe w wyniku kreacji formalnojęzykowej lub poprzez przeniesienie gotowych konstrukcji apelatywnych do materiału toponimicznego.

Celem artykułu jest przedstawienie procesów słowotwórczych (analiza panchroniczna, bez rozróżniania warstw rozwojowych), które miały wpływ na powstanie nazw obiektów zamieszkałych i niezamieszkałych w powiecie tureckim. Przedmiotem analizy słowotwórczej są ojkonimy i anojkonimy jednoskładnikowe, czyli syntetyczne. Nazwy tego typu powstały na tym terenie przy udziale 61 sufiksów, jednak z uwagi na ograniczoną objętość tekstu, w artykule zaprezentowane zostaną tylko te nazwy miejscowe i terenowe, które utworzone zostały przy udziale najbardziej produktywnych formantów. Omawia się tu sufiksy, przy udziale których utworzono toponimy od podstaw apelatywnych i proprialnych. Nazwy te charakterystyczne są dla omawianego terenu wschodniej Wielkopolski i stanowić mogą tło porównawcze z Wielkopolską zachodnią. Syntetyczne ojkonimy i anojkonimy powstałe w wyniku kreacji formalnojęzykowej stanowią 62,57% nazw zgromadzonych w materiale.

Tabela 1

Nazwy syntetyczne			
	Bez kreacji formalnojęzykowej	Z kreacją formalnojęzykową	Łącznie
Liczba ogółem	632	378	1010
W tym ojkonimów	217	273	490
W tym anojkonimów	398	122	520
Udział procentowy w całości materiału	62,57%	37,43%	100%

W artykule analizie słowotwórczej poddane zostały toponimy jednoskładnikowe, czyli syntetyczne, pełniące funkcję rzeczownika i dawnego przymiotnika. Analizowane są jedynie toponimy podzielne słowotwórczo. Jeśli nie istnieje apelatyw, któremu równa byłaby nazwa własna, traktuje się ją wówczas jako utworzoną za pomocą sufiksu, czyli jako nazwę z kreacją formalnojęzykową, podzielną słowotwórczo², np.: *Dąbrowica*: ap. *dąbrowa*, *Kunegundowo*: n. os. *Kunegunda* SSNO III 199³, *Wiatraczyska*: ap. *wiatrak*, *Złodziejów*: n. os. *Złodziej* SSNO VI 322 lub ap. *złodziej*. Jeśli dany toponim o charakterystyce sufiksальной ma odpowiednik w wyrazach pospolitych, wówczas traktuje się go jako nazwę własną bez kreacji formalnojęzykowej, powstałą w procesie onimizacji (zalicza się tu m.in. toponimy motywowane przez zdrobniałe formy wyrazów pospolitych, np.: *Górki*: ap. *górkę*, lm. od ap. *górkę*, *Laski*: ap. *laskę*, lm. od ap. *laskę*, *Piaski*: ap. *piaskę*, lm. od ap. *piaskę*).

Najwięcej toponimów w powiecie tureckim utworzono przyrostkiem *-ów*, *-owa*, *-owo* po twardej spółgłosce i *-ew*, *-ewa*, *-ewo* po miękkiej. Aktualnie na terenie omawianego powiatu zdecydowanie dominują nazwy utworzone za pomocą sufiksu *-ów*, *-owa*, *-owo*. Występuje on w funkcji dzierżawczej, np.: *Albertów*: n. os. *Albert* SSNO I 22, *Brudzew*: n. os. *Brudz* SSNO I 257, *Cecylianów*: n. os. *Cecylian* Rym SIW 68, *Felicjanowo*: n. os. *Felicjan* SSNO II 29, *Rachowa*: n. os. *Rach* SSNO IV 409, *Smaszewo*: n. os. *Smasz* Rym SNW VIII 518 i topograficznej⁴,

² Pamiętać jednak należy, że w okresie staropolskim i średniopolskim funkcjonowało wiele apelatywów, które nie zostały odnotowane w słownikach.

³ Lokalizacja źródła podawana jest tylko jednorazowo – przy pierwszym przywołaniu danego przykładu.

⁴ Aby składnik krajobrazu mógł posłużyć za podstawę utworzenia nazwy miejscowej, musiał być trwale związany z terenem, czyli nie mógł być elementem ruchomym (np. zwierzęciem), ale stałym, który rzuca się w oczy. Stąd też nazwy pochodzące od nazw drzew i innych roślin uznano za topograficzne.

np.: *Głogowa*: ap. *głóg*, *Grabowo*: ap. *grab*, *Kalinowa*: ap. *kalina*, *Łęgowo*: ap. *łęg*. Nazwy z sufiksem *-ów// -ew*, *-owa// -ewa*, *-owo// -ewo* (pełniące dawniej funkcję przymiotników) tworzone najczęściej od imion i nazwisk rodzaju męskiego, np.: *Aleksandrów*: n. os. *Aleksander* SSNO I 28, *Grzymiszew*: n. os. *Grzymisz* SSNO I 229, *Ignacowo*: n. os. *Ignacy* SSNO II 338, *Marcinów*: n. os. *Marcin* SSNO III 395, *Wojciechów*: n. os. *Wojciech* Rym SIW 420, ale zdarzają się również podstawy od żeńskich nazw osobowych, np.: *Halinów*: n. os. *Halina* SSNO I 246, *Helenów*: n. os. *Helena* SSNO II 279, *Jadwigów*: n. os. *Jadwiga* SSNO II 374, *Wandowo*: n. os. *Wanda* Rym SIW 404. Nazwy o dawnej charakterystyce przymiotnikowej mogły występować w trzech rodzajach, w zależności od rodzaju gramatycznego rzeczownika, który wchodził w skład pierwotnej nazwy dwuczłonowej i określał pole, ziemię, wieś, rolę, las, majątek, dwór itd. Wśród zgromadzonych nazw przeważają ojkonimy z sufiksami *-ów*, *-owa*, *-owo// -ew*, *-ewa*, *-ewo*, anojkonimów jest zdecydowanie mniej.

Według ustaleń Adama Demartina [1965, s. 15] w XII–XIV wieku w Wielkopolsce dominował typ sufiksalny *-owo// -ewo*. Obecnie nazwy z tymi sufiksami występują sporadycznie, przeważają zakończone na *-ów// -ew*, choć te drugie nie są tak liczne na terenie powiatu tureckiego (20 nazw zakończonych na *-ew*, podczas gdy nazw zakończonych na *-ów* jest aż 66). We wschodniej Wielkopolsce stare nazwy z formantem *-owo// -ewo* zachowały się dla oznaczenia miejsc niezamieszkałych [Demartin, 1965, s. 15–17], jednak na terenie powiatu tureckiego nie odnotowano aktualnie ani jednej nazwy z sufiksem *-ewo*. Na omawianym obszarze nielicznie występowały nazwy z przyrostkiem *-owo*. Mają one charakter historyczny, bowiem są to dawne, notowane jeszcze w XVI wieku, formy dzisiejszych ojkonimów z formantem *-ów* lub *-owa*, np.: *Felicjanów* – *Felicjanowo*; *Tarnowa* – *Tarnowo*; *Wandów* – *Wandowo*; *Wincentów* – *Wincentowo*.

Obok formantów *-ów*, *-owa*, *-owo// -ew*, *-ew*, *-ewo* dość często używanym był dzierżawczy przyrostek *-ówek// -'ewek*, *-ówka// -'ewka*, *-ówko// -'ewko*. Sufiks *-ek*, *-ka*, jako element formantu złożonego, pełni tutaj funkcję strukturalną, polegającą na substancywizowaniu przymiotników [Śmiech, 1983, s. 45], które pierwotnie funkcjonowały jako składniki nazw dwuczłonowych, złożonych z przymiotnika od imienia własnego i określanego rzeczownika. Nazwy utworzone przy pomocy tych formantów nazywają nie tylko obiekty fizjograficzne, ale również wsie i ich części.

Przyrostki *-ówek// -'ewek* występują dość licznie we wschodniej Wielkopolsce, jednak na terenie powiatu tureckiego odnotowano jedynie dwie nazwy miejscowe i terenowe utworzone w ten sposób (*Ojcówek*: ap. *ojciec*, *Zygmuntówek*: n. os. *Zygmunt* SSNO VII 307). Przypuszczać można, iż nazwy te utworzone zostały

sufiksem *-ek* od nazw *Ojców* i *Zygmuntów* i pełnią funkcję deminutywną, podobnie jak nazwy *Boleszczynek*: *Boleszczyn*, *Galewek*: *Galew*, jednak na badanym terenie źródła nie odnotowały nazw *Ojców* i *Zygmuntów*, informatorzy również ich nie potwierdzili, dlatego klasyfikuje się je jako utworzone przyrostkiem *-ówek*.

Formantem, który rozpowszechnił się w całej Wielkopolsce, także w powiecie tureckim, jest *-ówka* po spółgłosce twardej, np.: *Bartkówka*: n. os. *Bartek* SSNO I 98, *Lamentówka*: n. os. *Lament* Rym SNW V 510, *Mikosikówka*: n. os. *Mikosik* Rym SNW VI 358, *Smykówka*: n. os. *Smyk* Rym SNW VIII 537, *Targówka*: ap. *targ*, i po miękkiej, np.: *Akacjówka*: ap. *akacja*, *Jagusiówka*: n. os. *Jagusia*, *Januszówka*: n. os. *Janusz* SSNO II 429, *Mechniówka* (< *Michniówka*): n. os. *Michnia* SSNO III 456, *Olszówka*: ap. *olsza*⁵.

Dość nielicznie reprezentowanym w zgromadzonym materiale, ale charakterystycznym dla Wielkopolski wschodniej, jest formant *-owiec*. Na omawianym terenie odnotowano kilka toponimów (zaklasyfikowanych do nazw topograficznych) utworzonych za pomocą tego sufiksu od wyrazów pospolitych, np.: *Borowiec*: ap. *bór*, *Czarnowiec*: ap. *czarny*, *Grabowiec*: ap. *grab*, *Kierzkowiec*: ap. *kierzek*, *Sosnowiec*: ap. *sosna*. Zaznaczyć należy, że na terenie południowo-wschodniej części województwa wielkopolskiego sufiks ten wymawiany jest w postaci *-owiec*, natomiast w rejonie północno-zachodniej Wielkopolski występuje w mowie mieszkańców z *o* pochyłonym (*-ówiec*) [Zierhoffer, 1988, s. 284], co więcej, formy te przenikają nawet do postaci urzędowych, czyli dochodzi do zmorfologizowania cech fonetycznych w przyrostku.

Innym formantem, za pomocą którego została utworzona znaczna liczba nazw miejscowych, jest *-in*, *-ina*, *-ino*// *-yn*, *-yna*, *-yno*. Powstały one przede wszystkim od imion żeńskich oraz nazwisk zakończonych na *-a*, np.: *Amelin*: n. os. *Amelia* Rym SIW 20, n. os. *Izabelin*: n. os. *Izabela* Rym SIW 187, *Koźmin*: n. os. *Koźma* Rym NMP V 258, *Natalin*: n. os. *Natalia* SSNO IV 24. Formacje tego typu powstawały też od nazw osobowych zakończonych na spółgłoskę funkcjonalnie miękką, np.: *Bratuszyn*: n. os. *Bratusz* SSNO I 245, *Małoszyna*: n. os. *Małosz* Rym NMP VI 493. Pierwotnie nazwy powstałe przy pomocy sufiksu *-in* odnosiły się do grodów książęcych, natomiast z przyrostkiem *-ino* były typowe dla wsi [Demartin, 1967, s. 25]. Toponimy zbudowane w ten sposób pełniły funkcję dzierżawczą lub pamiątkową (zwłaszcza powstałe od imion kobiecych) [por. Karplukówna, 1955, s. 124], np.: *Amelin*: n. os. *Amelia*, *Boleszczyn*: n. os. *Bolesta* SSNO I 211, *Małoszyna*: n. os. *Małosz*, *Wróblina*: n. os. *Wróbel* Rym SNW X 342,

⁵ Na terenie powiatu tureckiego nie odnotowano ani jednej nazwy utworzonej przy pomocy przyrostka *-'ewek*, *-'ewka* oraz *-ówko*//*-'ewko*.

i topograficzną, np. *Zakrzewina*: ap. *zakrzewie*. Najczęściej występuje wariant w rodzaju męskim, w rodzaju żeńskim utrwalił się tylko w nazwach: *Józefina*: n. os. *Józef*, *Małoszyna*: n. os. *Małosz*, *Wróblina*: n. os. *Wróbel*, *Wydyszyna*: n. os. **Wydysz*⁶. Nie odnotowano żadnej nazwy z tym sufiksem w rodzaju nijakim. Sufiksy *-in*, *-ino* pierwotnie tworzyły nazwy dzierżawcze, a z czasem w ten sposób zaczęto tworzyć nazwy topograficzne i pamiątkowe [Demartin, 1967, s. 26]. Na podstawie zebranego materiału oraz materiału nazewniczego z innych prac dotyczących Wielkopolski zauważyć można, że sufiks *-in* rozpowszechnił się w całej Wielkopolsce, a *-ino* tylko w jej części zachodniej [Demartin, 1967, s. 31]. Wśród zgromadzonych tu nazw znacznie przeważają ojkonimy z sufiksami *-in*, *-ina*, np.: *Bratuszyn*: n. os. *Bratusz*, *Olesin*: n. os. *Oleś* lub n. os. *Olesia* Rym NMP VIII 80, *Małoszyna*: n. os. *Małosz*, *Smolina*: ap. *smoła*, jednak odnotowano również i anojkonimy, np.: *Gowin*: n. os. *Gowa* Rym SNW III 463, *Józefina*: n. os. *Józef* SSNO II 495, *Kawęczyn*: n. os. *Kawięka* Rym NMP IV 378, *Wydyszyna*: n. os. **Wydysz*, *Zakrzewina*: ap. *zakrzewie*.

Dawno ustalonymi nazwami miejscowymi są formacje z przyrostkiem *-sk*, *-ska*, *-sko*, dlatego zachowało się ich tak niewiele, również na terenie powiatu tureckiego, np.: *Rzymsko*: n. m. *Rzym*, *Smulsko*: ap. *smoła*, *Wilsk*: ap. *wilk*. Dziś trudno wyjaśnić, czy te pierwotne przymiotniki utworzone zostały od apelatywów czy od nazw własnych [Bąk, 1970, s. 15]. Umiarkowanie produktywnym okazał się przyrostek *-isko* (w wariacie rozszerzonym *-owisko*) nazywający miejsca po czymś. Tworzy on toponimy od podstaw rzeczownikowych i czasownikowych. W zgromadzonym materiale odnotowano 5 nazw utworzonych za pomocą tego przyrostka, 3 z nich pochodzą od rzeczowników, zaś 2 pozostałe od czasownika. Przyrostek ten występuje tu w formach pluralnych, np.: *Lesiska*: ap. *las*, *Wiatraczyska*: ap. *wiatrak*, *Wiórzyska*: ap. *wiór*, *Podrębiska*: ap. *podrąbać*, ap. *Wypaliska*: *wypalić*⁷. Badacze odnotowują w nazwach z *-isko* zmianę rodzaju gramatycznego, przede wszystkim maskulinizację nazw nijakich *-isko* > *-sk* [Bańkowski, 1982, s. 59–64], jednak na terenie powiatu tureckiego nie zauważono takiej zmiany.

Niezbyt liczny typem sufiksalny na terenie wschodniej części Wielkopolski okazał się przyrostek *-ica*, za pomocą którego utworzono 7 nazw (zaliczonych

⁶ Gwiazdką (*) oznaczono nazwy osobowe, stanowiące podstawę dla toponimów, nierejestrowane w słownikach; są to formy zrekonstruowane.

⁷ Warto wspomnieć, że biorąc pod uwagę funkcję przyrostka *-isko* (nazywanie miejsc, na których mogło się coś znajdować, np. *Młynisko*: ap. *młyn*), nazwy *Lesiska*, *Wiatraczyska*, *Wiórzyska*, *Podrębiska*, *Wypaliska* pochodzić mogą od nienotowanych apelatywów: **lesisko*, **wiatraczysko*, **wiórzysko*, **podrębisko*, **wypalisko*, wówczas powyższe nazwy utworzone zostałyby bez reakcji formalnojęzykowej.

do kategorii nazw topograficznych i kulturowych), np.: *Dąbrowica*⁸: ap. *dąbrowa*, *Dzierbica*: ap. *dzierba* ‘ubogi człowiek’ SGP VII 213, *Golica*: ap. *goły*, *Groblicca*: ap. *grobla*, *Kolnica*: ap. *kolnia* ‘miejsce, gdzie rąbie się drewno, drwalnia; szopa, stajnia’ Sstp III 317, *Okręglica*: ap. *okrągły*, *Pokrzywica*: ap. *pokrzywa*. Pierwotnie formant ten tworzył nazwy rzek, które najczęściej przenoszono na określenie położonej w pobliżu miejscowości. Nazwy miejscowe z *-ica* powstały przede wszystkim w wyniku substancywizacji apelatywnych przymiotników, np.: *goła* (ścieżka) → *Golica*, *okrągła* (wieś) → *Okręglica*, imiesłowów i wyrażen przyimkowych [Rzetelska-Feleszko, 1977, s. 98] oraz poprzez luźny związek z rzeczownikową podstawą derywacji, np.: *dąbrowa*, *dzierba*, *grobla*, *kolnia*, *pokrzywa*. Jedną z najstarszych funkcji sufiksu *-ica* w języku prasłowiańskim było też tworzenie rzeczowników zdrobniałych [Stieber, 1968, s. 346–348], ich ślad mógł się zachować w geograficznych nazwach własnych obecnych na terenie Wielkopolski [Rzetelska-Feleszko, 1978, s. 64]. Można przypuszczać, że u podstaw użycia tego formantu w niektórych toponimach leży jego dawna deminutywna funkcja w apelatywach. Na terenie Pomorza Gdańskiego formant *-ica* jest żeńskim odpowiednikiem męskiego *-ec* [Górniewicz, 1975, s. 35], również w powiecie tureckim odnotowano kilka nazw utworzonych za pomocą przyrostka *-ec*, np.: *Kaliniec*: ap. *kalina*, *Podlubojec*: wyr. przyim. *pod Lubojce*, *Studzieniec*: ap. *studnia*, *Trzciniec*: ap. *trzcina*.

Odnotowano również nazwy utworzone za pomocą sufiksu *-ice//owice*, który, według klasyfikacji semantycznych, tworzy nazwy patronimiczne, rzadko etniczne [por. Podlaska; 1972, s. 66–82, Taszycki, 1936, s. 33–42], np.: *Bogusławice*: n. os. *Bogusław* SSNO I 199, *Myszkowice*: n. os. *Myszka* SSNO III 590, *Paździerowice*: n. os. *Paździerz* Rym SNW VII 248, *Russocice*: n. os. *Rusota* SSNO IV 520, *Żeronice*: n. os. **Żeroń*. Nie są one typem szczególnie reprezentatywnym we wschodniej części Wielkopolski. W. Taszycki stwierdził, że nazwy z sufiksem *-ice* to twory analogiczne do nazw z *-ica* w formie liczby pojedynczej [1946]. Część nazw, oprócz tych, które uwarunkowane zostały czynnikami historyczno-osadniczymi, powstała w wyniku derywacji fleksyjnej. Wiąże się z nimi zjawisko polaryzacji toponimicznej, polegające na wytworzeniu różnicy między nazwą fundującą a fundowaną, tzn. jeśli powstanie układ nazw *Borek – Borki*, to zawsze zwycięży nazwa w formie pluralnej [Głuszcak, 1971, s. 164]. Poza tym, kiedy nazwa syngularna brzmi tak samo jak wyraz pospolity lub go przypomina, o wiele bardziej komunikatywne stanie się użycie nazwy w liczbie mnogiej.

⁸ Biorąc pod uwagę stan słowotwórstwa staropolskiego, można przypuszczać, że *Dąbrowica* i *Golica* mogą być nazwami niemotywowanymi, pochodzącymi od apelatywów *dąbrowica* i *golica*.

Ważnym sufiksem, za pomocą którego tworzy się nazwy własne kolektywne, są formanty *-e*, *-owie*//*-ewie*. Collectiva nie są już żywym typem słowotwórczym [Bańkowski, 1982, s. 281], stąd nazw utworzonych za pomocą sufiksu *-e*, *-owie*//*-ewie* jest na omawianym obszarze niewiele, określają one przede wszystkim obiekty niezamieszkałe. Te nazwy topograficzne powstały przede wszystkim od nazw drzew [zob. Kreja, 1988, s. 69], np.: *Brzezowie*: ap. *brzoza*, *Olszynie*: ap. *olszyna*. Niejednoznaczna w interpretacji okazała się nazwa *Kozie*, wypowiedziana jako *kuże*, u podstawy której leży apelatyw *koza* – wówczas byłaby to nazwa kolektywna, w której samogłoska rdzenna uległa wydłużeniu, a *-ó-* zostało zapisane jako *-u-* [zob. Kreja, 1988, s. 54] – lub n. os. *Koza* Rym SNW I 453, *Kuza* Rym SNW I 500 (: gw. *kuza* ‘stara krowa’, *kuzia* ‘przekleństwo’) Rym NMP V 508, wskazująca na jej funkcję dzierżawczą.

Nielicznym typem nazw topograficznych są formacje odrzeczownikowe z przyrostkiem przymiotnikowym *-ny* utworzone w różnych wariantach rodzajowych od podstaw apelatywnych, np.: *Deszna* (: *Deszczna*): ap. *deszcz*, *Dzierżazna*: ap. *dzierżęga* ‘wyka’ SW I 645, *Jedlno*: ap. *jedla* ‘jodła; jelniak, jelniaczek: las jodłowy’ SW II 153, *Lisna*: ap. *lis* Rym NMP VI 165, *Korytno*: ap. *koryto* Rym NMP V 151. Ciekawym typem okazały się nazwy *Jabłonna*: ap. **jabłony* Rym NMP IV 9, *Linne*: ap. **lini* (: *lin* ‘ryba słodkowodna z rodziny karpiowatych’) Rym NMP VI 119, *Klinna*, *Klinno*: ap. *klin*, w których doszło do podwojenia *-n-* w temacie już ukształtowanej nazwy. Powstały one od apelatywów zakończonych na *-n* i *-ń*, do których dodany został sufix *-na*, *-ne*, *-no*.

Równie nieliczne okazały się nazwy utworzone od wyrażen przyimkowych powstałe poprzez sufiksację za pomocą formantu *-e* (\leq **bje*) połączoną ze zmianą paradygmatu, np. w nazwach *Podlesie*: *pod lasem*, *Zalesie*: *za lasem*. Derywacja polegała tu na uniwerbizacji, tj. przekształceniu struktury analitycznej (wyrażenia przyimkowego) w syntetyczną (rzeczownik). Następnie, w wyniku derywacji paradygmatycznej, wyraz pochodny uzyskał wzorzec odmiany, jakiego pozbawione było wyrażenie przyimkowe⁹ [Tomaszewska, 1996, s. 13].

Robert Mrózek [1998, s. 238] oraz Witold Śmiech [1996] wydzielają najczęściej występujące formanty, które biorą udział w tworzeniu odprzymiotnikowych nazw terenowych o podstawie apelatywnej: *-i//y*, *-ny*, *-ni*, *-owy*, *-ski*, *-owski//ewski*, *-any*, *-aty*, *-owaty*, *-asty*, *-ity*, *-isty*, *-iny*, *-in* oraz proprialnej: *-ski*, *-owy*. W zgromadzonym materiale występują nazwy z sufiksem *-i//y*, np.: *Małe*,

⁹ Skoro nazw typu *Podlesie*, *Zalesie* nie traktuje się jako formacji prefiksalnych, bo pochodzą one od wyrażen przyimkowych, czyli prefiks jest częścią podstawy, a nie formantem, to w związku z tym interpretuje się je jako nazwy powstałe w wyniku derywacji paradygmatycznej, jako typy fleksyjne [Tomaszewska, 1996, s. 24].

Niebieskie (Jezioro), Niższe, Wąskie; -in, np. Izabelin: n. os. Izabela; -owy, np. Sylwkowe: n. os. Sylwek; -ski, np. Rogowski: n. m. Rogów.

Przy udziale omówionych powyżej sufiksów utworzony został największy procent nazw miejscowych i terenowych, które charakteryzują teren powiatu tureckiego i wschodniej części województwa wielkopolskiego pod względem słowotwórstwa toponimów. Porównując materiał onomastyczny z nazwami zgromadzonymi przez Małgorzatę Rutkiewicz [2002], stwierdzić można, że wschodnia część województwa wielkopolskiego różni się od jej części zachodniej pod względem budowy słowotwórczej niektórych nazw terenowych. Występują tu formanty nienotowane na terenie zachodniej Wielkopolski, m.in.: *-anka, np. Lipiczanka: n. m. Lipicze; -'anka, np. Żabianka: ap. żaba; -ewnik, np. Bażantewnik: ap. bażant; -icha, np. Glapicha: ap. glapa; -izna, np.: Goleszczyzna: n. os. Golesz SSNO II 152, Grzebalizna: n. os. *Grzebała, Obrębizna: n. os. Obręba Rym NMP VIII 22, Stalowitzna: ap. stalowy; -ocha, np.: Dębocha: ap. dąb, Śledziocha: ap. śledź; -yny, np.: Lubyszyny: n. os. Lubisz SSNO III 286, Radyczyny: n. os. *Radycz, Sekurzyny: n. os. Sekura Rym SNW II 406. Pojawiają się charakterystyczne formanty tworzące konstrukcje marytonimiczne, tj. *-owa, -ka, rzadziej -ina, np.: Banasiakowej (Łąka): n. os. Banasiak Rym SNW I 18, Kubiaczki: n. os. Kubiak Rym SNW I 329, Łukasiczki: n. os. Łukasik Rym SNW II 44. Na wschodzie występuje zdecydowanie mniej nazw o proveniencji niemieckiej niż na zachodzie. M. Rutkiewicz odnotowała 33 nazwy pierwotnie niemieckojęzyczne, podczas gdy w zgromadzonym tu materiale występują jedynie 3 nazwy odaplatywne, np.: Kirchol, Kirchole, Kirholm 'cmentarz' SW II 341.**

Nazwy terenowe występujące na terenie powiatu tureckiego powstawały w wyniku derywacji sufiksальной i paradygmatycznej oraz poprzez proste przeniesienie apelatywów do zbioru nazw geograficznych. Wśród nazw derywowanych największą frekwencją mają formanty: *-ów (69 nazw), -ówka (25 nazw), -in//-yn (21 nazw), -ew (20 nazw), -owo (15 nazw). Obecnie na omawianym obszarze prawie w ogóle nie powstają nowe nazwy terenowe, o czym przekonuje wyraźna przewaga nazw o utrwalonej w polskiej toponimii budowie słowotwórczej. Teza ta potwierdza wnioski sformułowane blisko dwadzieścia lat temu przez Józefa Chojnackiego [1995, s. 310], który zbadał nazewnictwo terenowe północno-zachodniej części dawnego województwa konińskiego.*

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne:

- ap. – apelatyw
 lm. – liczba mnoga
 n. m. – nazwa miejscowa
 n. os. – nazwa osobowa
 wyr. przyim. – wyrażenie przyimkowe

Źródła:

- Rym NMP – RYMUT Kazimierz, red., 1996–1999, Nazwy miejscowe Polski. Historia – Pochodzenie – Zmiany, t. I–III, Kraków.
 Rym SIW – RYMUT Kazimierz, 1995, Słownik imion współcześnie w Polsce używanych, Kraków.
 Rym SNW – RYMUT Kazimierz, 1992–1994, Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych, t. I–X, Kraków.
 SGP – KARAŚ Mieczysław, REICHAN Jerzy, OKONIOWA Joanna, TYRPA Anna, red., 1977–2014, Słownik gwar polskich, t. I–IX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
 SSNO – TASZYCKI Witold, red., 1977, Słownik staropolskich nazw osobowych, t. I–VI, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
 Sstp – URBAŃCZYK Stanisław, red., 1953–2002, Słownik staropolski, t. I–XI, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.
 SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1900–1927, Słownik języka polskiego, t. I–VIII, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- BAŃKOWSKI Andrzej, 1982, Zmiany morfemiczne w polskiej toponimii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
 BĄK Piotr, 1970, Budowa słowotwórcza nazw miejscowych w Wielkopolsce i na Kujawach, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 9–16.
 CHOJNACKI Józef, 1995, Nazwy terenowe w północno-zachodniej części województwa konińskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.

- DEMARTIN Adam, 1965, Oboczność sufiksalna *-ov* : - 'ev w nazwach miejscowych Wielkopolski, „*Slavia Occidentalis*”, 25, s. 15–28.
- DEMARTIN Adam, 1967, Oboczność sufiksalna *-in// -ino* w nazwach Wielkopolski, „*Slavia Occidentalis*”, 26, s. 25–35.
- GLUSZCZAK Julian, 1971, Pluralne nawy topograficzne typu *Wierzby, Góry*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, 8, s. 145–165.
- GÓRNOWICZ Hubert, 1975, Ze studiów nad toponomastyką Pomorza Gdańskiego. IV. Nazwy terenowe i wodne z sufiksem *-ica* i jego pochodnymi, „*Onomastica*”, 20, s. 35–78.
- KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1900–1927, Słownik języka polskiego, t. I–VIII, Warszawa.
- KARPLUKÓWNA Maria, 1955, Polskie nazwy miejscowe od imion kobiecych, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 1, s. 111–160.
- KOZIEROWSKI Stanisław, 1922, Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski, t. II, Wydawnictwo Poznańskiego Przyjaciół Nauk, Poznań.
- KOZIEROWSKI Stanisław, 1926, Pierwotne osiedlenie dorzecza Warty od Koła do ujścia w świetle nazw geograficznych, „*Slavia Occidentalis*”, 5, s. 112–246.
- KOZIEROWSKI Stanisław, 1926–1928, Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski, t. I–II, Krajowy Instytut Wydawniczy, Poznań.
- KOZIEROWSKI Stanisław, 1928, 1929, Pierwotne osiedlenie pogranicza wielkopolsko-śląskiego między Obrą i Odrą a Wartą i Bobrem w świetle nazw geograficznych, „*Slavia Occidentalis*”, 7, s. 172–329, 8, s. 231–291.
- KREJA Bogusław, 1988, Zagadnienie polskich kolektywnych nazw miejscowych typu *Brzezcie, Pustkowie*, „*Gdańskie Studia Językoznawcze*”, 4, s. 41–82.
- MRÓZEK Robert, 1998, Nazwy terenowe, w: Ewa Rzetelska-Feleszko, red., *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków, s. 231–256.
- PODLAWSKA Daniela, 1972, Nazwy etniczne z sufiksami *-any* i *-ice* na terenie Polski, „*Onomastica*”, 17, s. 66–82.
- ROSPOND Stanisław, 1957, Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław.
- RUTKIEWICZ Małgorzata, 2002, Toponimia środkowozachodniej części województwa wielkopolskiego, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- RYMUT Kazimierz, 1992–1994, Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych, t. I–X, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.

- RYMUT Kazimierz, 1995, *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.
- RYMUT Kazimierz, red., 2004–2013, *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, t. I–VIII, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.
- RZETELSKA-FELESZKO Ewa, 1977, Wielkopolskie nazwy geograficzne z suf. *-ica* do końca XVI wieku, 1. Nazwy miejscowości, „*Slavia Occidentalis*”, 34, s. 83–98.
- RZETELSKA-FELESZKO Ewa, 1978, Wielkopolskie nazwy geograficzne z sufiksem *-ica* do końca XVI wieku. II. Nazwy terenowe i wodne, „*Slavia Occidentalis*”, 35, s. 51–67.
- KARAŚ Mieczysław, REICHAN Jerzy, OKONIOWA Joanna, TYRPA Anna, red., 1977–2014, *Słownik gwar polskich t. I–IX*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- SULIMIERSKI Filip, CHLEBOWSKI Bronisław, WALEWSKI Władysław, 1880–1904, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I–XV, Warszawa.
- STIEBER Zdzisław, 1968, Ślady funkcji deminutywnej sufiksu *-ica* w polskiej hydronimii i w polskich dialektach, w: *Symbolae Philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 346–348.
- ŚMIECH Witold, 1983, Stosunek polskich nazw terenowych do wyrazów pospolitych, w: Kazimierz Rymut, red., *Geografia nazewnicza*, Wydawnictwo PAN, Wrocław, s. 37–51.
- ŚMIECH Witold, 1996, *Przymiotnikowe nazwy terenowe Polski*, Wydawnictwo ŁTN, Łódź.
- TASZYCKI Witold, 1946, *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, PAU, Kraków.
- TASZYCKI Witold, 1936, Rzekomo patronimiczne nazwy miejscowe, „*Język Polski*”, XXI, s. 33–42.
- TASZYCKI Witold, red., 1977, *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. I–VI, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- TOMASZEWSKA Sławomira, 1996, *Polskie mikrotoponimy motywowane wyrażeniami przyimkowymi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- URBAŃCZYK Stanisław, red., 1953–2002, *Słownik staropolski*, t. I–XI, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.
- ZAJĄCZKOWSKI Stanisław, ZAJĄCZKOWSKI Stanisław Marian, 1966–1970, *Materiały do Słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. I (1966); cz. II (1970), Wydawnictwo ŁTN, Łódź.

ZIERHOFFER Karol, 1957, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wydawnictwo PAN, Wrocław.

ZIERHOFFER Karol, 1988, *Oboczność fonetyczna o//ó w toponimach z zakończeniem -owiec, -owce na polskim obszarze językowym ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski*, w: Karol Zierhoffer, red., *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 281–287.

Ewelina Zajęc

BUDOWA SŁOWOTWÓRCZA OJKONIMÓW
I ANOJKONIMÓW JEDNOSKŁADNIKOWYCH
(NA PODSTAWIE MATERIAŁU Z TERENU POWIATU TURECKIEGO)

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie procesów słowotwórczych, które miały wpływ na powstanie nazw obiektów zamieszkałych i niezamieszkałych w powiecie tureckim. Przedmiotem analizy słowotwórczej są toponimy – ojko- i anojkonimy – jednoskładnikowe, czyli syntetyczne. Nazwy tego typu powstały na tym terenie przy udziale 61 sufiksów. Na podstawie analizy materiału stwierdzić można, że wschodnia część województwa wielkopolskiego różni się od jej części zachodniej pod względem budowy słowotwórczej niektórych nazw terenowych. Obecnie, na omawianym obszarze, prawie wcale nie powstają nowe nazwy terenowe, o czym przekonuje wyraźna przewaga nazw o utrwalonej w polskiej toponimii budowie słowotwórczej.

FORMATIVE CONSTRUCTION OF THE SINGLE-COMPONENT
OIKONYMS AND ANOIKONYMS
(ON THE BASIS OF DATA FROM THE DISTRICT OF TUREK)

Summary

The aim of this article is presentation of the word-formative processes affecting the origin of the objects inhabited and uninhabited in Turek district. The subject of the word-formative analysis are toponyms – oikonims and anoikonims – single-component, in other words synthetic. Names of this type arisen in the area with the participation of 61 suffixes. On the basis of this analysis it can be stated that the eastern part of Wielkopolska province differs from its western part when it comes to the word-formative construction of some of the field names. Currently, in the particular area there are appearing new field names as we are convinced by a clear advantage of the names fixed in Polish toponymy formative construction.